

Copyright © 2024, Talija Milošević

Copyright © ovog izdanja 2024, MediaSfera

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti niti reprodukovati u bilo kom obliku bez pismene saglasnosti autora i izdavača.

Talija Milošević

JEDNA OD MNOGIH

2024.

МОЈОЈ БАКИ

PREDGOVOR AUTORKE

U mom debitantskom romanu posmatram položaj žena kroz kulturnu, političku, versku i socijalnu prizmu. Pričama (skoro fragmentima) o ženama različitih generacija, različitog obrazovanja i socijalnog porekla, a koje su živjele na različitim mestima i u različitim vremenima, pokušavam da pokažem da su one sve snažne, ali i nežne i blage. Svaka je jedna od mnogih. Njihovu upornost skiciram kroz sukobljavanja sa nasiljem – porodičnim, seksualnim, verbalnim, vršnjačkim i socijalnim (ratovi, siromaštvo). Postoje različiti oblici snage i žene su najjače kada se udruže i kada jedna drugoj pomažu. U vremenima kada odanost gubi na važnosti, insistiram na zajednici.

Bajkama inspirisanim slovenskom mitologijom postuliram da žene svoje simbole nalaze u majkama, bakama, komšinicama, učiteljicama, drugaricama, pa čak i u ćerkama i unukama.

Inspiracija za ovu knjigu je moja baka Živka Filipović. Bila je moja snaga, moja podrška, moja ljubav. Bila je blaga, a jaka. Za mene - bila je boginja. Iako roman ima autobiografskih elemenata, fikcija je, i molim da

se kao takav razume. Likovi i događaji oko mojih stvarnih, voljenih prijateljica - Verice (Verke) i pokojne Ksenije su skoro u potpunosti delo moje mašte (igračica Lada je izmišljen karakter i nemile stvari kroz koje ona u mojoj knjizi prolazi su moja kreacija i metafora).

Izvinjavam se muškarcima - u mom romanu muški likovi su samo statična scena za žene. Ali, bez bine, mi žene i ne možemo da ostvarimo neke od najlepših uloga. Svakom muškaracu koji je u mom životu ostavio trag sam iskreno zahvalna. Mom suprugu Marku dugujem mnogo. On mi je uvek pružio praznu i čvrstu scenu na kojoj mogu da zablistam.

Ponekad, neko mora da vas gurne na binu. Tu ulogu je preuzeo moj dragi prijatelj Boris Lučić. Bez njega, ove knjige ne bi ni bilo.

Završila bih rečima Toni Morison:

Napisala sam svoj prvi roman jer sam želela da ga pročitam.

Ja želim da ga moja divna mama Ljiljana Đorđević i moja najdivnija ćerka Mila pročitaju.

BEOGRAD 04.01.2021.

Shvatam da sam ostavila delove sebe
na mestu na koje se verovatno
nikada neću vratiti.
Ani Erno (*Annie Ernaux*)

Infuzija je tekla polako i krivila stvarnost u nestvarno. Hladna tečnost, kap po kap, kidala je poznati prostor njene sobe i kao da je odzvanjala u njenim ušima prekidajući gustu tišinu. Brojala je odjeke: osam, devet, deset... Terapija je prodirala u vene ulivajući jezu nepoznatog. Jedan, dva, tri... Jedino je pravilnost po kojoj su se brojevi smenjivali bila opipljiva. Bliska. Ali, i ona je slabila u samoći kreveta. Vreme se rasulo, usporilo; a strah i nemir su je naveli da prati neravnine svojih sećanja.

Hodala je krivinama prošlosti popločanim tragovima dugog života, osluškujući šum lišća koje je gazila. Snagom volje, koračala je stazama odlučno, ali sporo. Dok je dopuštala da nežna trava miluje njena bosa stopala, izbegavala je kamenje uspomena koje ju je grebalo.

Blede slike sećanja koje su izranjale iz guste magle vremena, pred sudom emocija su nakratko oživele; poneku bi olako odbacila i nastavila dalje. Tražila je toplotu da savlada jezu, blagost da nadigra nemir: htela je da izbegne tugu, da potrči nošena vetrom spokoja. Hrabrost ju je terala da nastavi, sve dok dašak vetra nije doneo nagoveštaj poznatog mirisa ognjišta.

Našla se u dvorištu porodične kuće, u hladovini velikog, starog hrasta. Pomilovala je stablo uživajući u reljefu naborane, debele kore. Dotakla je žir, koji je onako zreo, istog trenutka otpao. Stegla ga je u šaku i nastavila da korača prema kući. Kroz otvorena vrata verande, videla je majku, Zorku, kako pognuto sedi na niskoj, drvenoj stolici. Limeni lonac u njenom krilu se nalazio u čvrstom zagrljaju butina čija se linija ocrtavala ispod dugačke, lanene haljine. Majka je mesila pogaču dok su joj pramenovi kose neposlušno ispadali iz marame i poskakivali po licu. Videla je i sebe, devojčicu duge, plave kose, kako sedi uz maminu nogu dovoljno blizu da oseti svu njenu toplinu. Dok je otac radio na njivi, a braća se igrala na Savi, ona je volela da provodi vreme sa majkom. Pomagala joj je i uživala u njenim pričama: bila je mala, nije sve razumela, ali je slutila da je važno. Majka bi sa njom pričala tiše, ali odlučnije. Brže.

Kada su bile same, majka je pričala o dobroti, o ljubavi, o devojčicama. O hrabrosti. Kako žene moraju da budu jake: „jer, i ruže imaju trnje“. Što su bliže jedna drugoj u žbunu, njihovo trnje se više spaja i prepliće stvarajući bodljikavi za-

klon. Zajedno, lakše se odbrane od onih koji žele cvetove da im ukradu. Majčine krupne oči bi postajale još veće, njihovo plavetnilo još dublje. Nije tačno znala šta je to tajna, ali je pamtila mamine reči kao da one zasigurno moraju biti njihova skrivena istina.

„Nećeš uspeti da ostvariš sve što želiš, ali moraš da probaš sve ono što možeš!“, govorila je majka dok bi ona zamišljala situacije na koje se to odnosilo.

Stari hrast u bašti. Još nije uspela da se popne do velike, čvrste grane, gde braća sede zadirkujući je. Otac joj nije dozvoljavao da se penje, ali ju je majka hrabrila da uporno pokušava. I sada je, u suvoći usta i oštrini grla do kojih nije dolazila svežina infuzije, osetila sladak ukus krvi sa poderanih dlanova. Neće da odustane, sve dok jednog dana ne sedne na onu najvišu granu koju ni braća još nisu uspela da dosegnu. Sigurno ni otac, kada je bio mali.

Majka i ona su imale premalo ovakvih trenutaka. Ostala je bez majke rano, ali su majčine reči, njeni dodiri i zagrljaji nastavili da žive u njoj i pružali joj utehu kada je bilo teško. Kamen sećanja na maminu smrt nije želela da dotakne. Svesna blizine svog kraja, želela je da misli na početke.

Nekoliko usamljenih kapljica ledenog znoja, koje su se kotrljale njenim licem, vratile su je na trenutak u stvarnost sobe. Strahovala je od sadašnjosti. Pokušala je da zadrži eho reči „Nećeš uspeti da ostvariš sve što želiš, ali moraš da probaš sve ono što možeš!“, ali je tišina bila brža. Iz navike je pogledala na zidni sat, ali

je umesto otkucaja kazaljki čula kako umorni i lenji udari njenog srca dozivaju ritam majčinog glasa. Na kratko je zadržala svoj dah: želela je da dozove i mamin šapat, tihu melodiju koja uliva poverenje.

Naglo otvaranje vrata i praskav kašalj njene ćerke Ljilje privukli su njenu pažnju. Bila je žedna. Pokušala je da pridigne glavu i stegne usne pokazujući Ljilji da želi vodu: skupila je i obrve, a u grču spustila kapke da poruči nelagodu.

Ljilja je teškom rukom pipnula mamu po čelu, obri-sala joj znoj i prinela čašu vode suvim usnama. Dok joj je ćerka pridržavala glavu, dopustila je da voda nesmetano klizi njenim grlom i donese svežinu. Pokušala je da pomeri ruku na kojoj je priključena infuzija, ali ju je istog trenutka sva slabost ponovo savladala. Dok je Ljilja oštrim korakom napuštala sobu, uspela je da zabaci glavu na samu ivicu jastuka, usmeri je ka tavanici i praznim pogledom sačeka sledeće sećanje. Zanos se vratio da je ponovo preuzme: opet je prelazila iz stvarnosti u stvarnost.

Našla se na obali Save, na rubu rodnog sela. Bosa je stajala na vlažnoj zemlji dok se prozirni vetar poigravao njenom neočešljanom kosom i dugačkom spavaćicom. Dizala se izmaglica. Disala je teško - vazduh je bio svež, redak i razbijen. Pomislila je da je reka sigurno ledena i čudila se da joj nije hladno. Vreme je prolazilo sporo, kao da je sve stajalo, a ona se osvrtdala svuda unaokolo, dok nije primetila dve ženske siluete koje sede na obali preko puta nje, na delu na kome se

Sava sužavala. Izgledale su kao nestvarno priviđenje. I nije se radilo o uspomeni: intimnost ovog trenutka joj je bila nepoznata. Prišla je nekoliko koraka bliže vodi, iznenađena osećajem koji ju je predvodio.

Prepoznala je svoju majku Zorku koja sedi pognutog tela, u skoro istom položaju kao i u prethodnom sećanju. Tanka, seda kosa se prosula preko njenih ramena, prelivala obri-sima njenog tela i ulivala u zemlju koju je vrhovima dodirivala. Majčino telo je bilo još sitnije, slabije, starije, ali je lice zračilo istom mladalačkom nežnošću. Govorila je nešto devojci koja je sedela pored nje. Nije mogla da razabere šta pričaju – magla oko njih je otimala glasovima jačinu, a rečima jasnoću.

Prišla je još jedan korak i zagazila u vodu. Iznenađena što ne oseća svežinu reke, nastavila je da korača, ali joj je nemirna reka izmicala... Kao da se prelivala, i oticala sa krajnjih granica sveta dok je nova, još gušća voda, neumorno u valovima pristizala! Neprozirne dubine su joj pretile; hodala je gledajući u majku, ali je ostajala u mestu.

Upečatljiv pokret devojke koja je pomno slušala Zorku ju je naterao da zastane. Istog trenutka je magla nestala, a kosi sunčevi zraci su se prosuli da dotaknu ovaj čarobni trenutak.

Devojka pored Zorke je bila njena unuka Milica. Lice devojčice širokog osmeha i radoznalih očiju se prelivalo sa blago izduženim likom devojke visokih jagodica i krupnih očiju u kojima su se preplitali dubokoplavi i bledezeleni tonovi. Unuka je izrasla u snažnu ženu, ali je njen pogled zadržao blagost. Kao krunu, na glavi je nosila venčić od svežeg cveća – jedan od ukrasa koje je majka Zorka i za nju plela. Imala je na

sebi belu, dugačku haljinu, čije su spuštene bretele ogoljavale nabrekli dojku. U naručju je držala bebu, devojčicu zlatne kose koja je rumenim usnicama dodirivala tvrdu bradavicu. Dok je dojila i blago milovala bebinu mekanu kožu, izgledala je kao božanstvo, kao izvor života.

Pogled na svoju majku Zorku, na unuku Milicu i malu prauunku napajao je neizmernom ljubavlju njenu umornu dušu. Nošena vetrom, latica iz unukine kose je preletela do vode. Podigla ju je drhtavom rukom i duboko udahnila opojan miris koji je cvet nosio sa sobom. U tom trenu, majka pogleda u nju, a unuka i beba polako poleteše iznad zemlje.

Strujanje reke pod njenim nogama i tok infuzije koja je prodirala u njeno telo su se prilagođavali svakoj promeni u disanju bebe koja zadovoljno sisa i potpunim poverenjem predaje svoje telo toplini majčinog zagrljaja.

Sava je prolazila kroz nju prateći ritam mleka; a infuzija je postala gusta, bela. Zatvorila je oči, sakupila sve one emocije koje greju i dopustila da je preuzme potpuni mir – kao da je vreme počinjalo ponovo. Pokretala se, ali nije više hodala: ona je tekla.

Zaspala je u svojoj sobi koja je nekada bila unukina, pokrivena osećajem bliskosti, a na njenim nepokretnim usnama ostao je slatkasti ukus mleka. Zatvorena šaka krila je žir koji je poprimio belu boju.

Odajom se širio miris latica, koje su kao nevidljiv venac ukrasile nevinost njenog poslednjeg sna.

Umrla je uronjena u prošlost koja je, iako kradena, morala da bude njena, dok je pogledom uprtim u

prazninu tražila daljinu. Golema žudnja za poslednjim dodirom je ispunila prostranstvo koje ju je udaljilo od unuke. I, ne premostivši tu daljinu, uspela je da dotakne unuku upravo u momentu kada je odlazila. Jer, bile su jedno.

MINHEN 04.01.2021.

Ukorenjena sam, ali tečem.
Virdžinija Vulf (*Virginia Woolf*)

„Po podacima Ministarstva zdravlja, protiv korona virusa do sada je u Saveznoj Republici Nemačkoj vakcinisano preko 238.000 ljudi“, odzvanjalo je sa televizora iz dnevne sobe.

Milica je na trenutak zastala da čuje najnovije informacije o kovid-19 pandemiji, zagrizla donju usnu i za sebe klimnula glavom pre nego što je brzim pokretom ruke zatvorila vrata frižidera. Spremala je picu za večeru, omiljeno jelo njene ćerke. Razmišljala je kako se već bližila godina od kako je kovid-19 promenio svet. Kriza je pokazala ranjivost modernog, globalnog društva, dok je nedostatak zajedništva u suočavanju sa izazovima pojačao usamljenost najslabijih. Kao biohemičarka, znala je da je globalna epidemija bila predvidiva, kao i da nije bila prva. Kuga, španski grip, polio, velike boginje, svinjski grip – istorija je puna primera. Svet je

ipak sačekao pandemiju nespreman i iznenađen, potvrdivši da je ljudsko iskustvo sklono zaboravu.

Milica je posula brašno po radnom delu kuhinje i počela da mesi. Čim su njene ruke dotakle testo, a telo se u zamahu predalo ritmu oblikovanja i razvijanja zamešenog, njen lik se promenio: omekšao je i ukrasio se tankim osmehom i prvim dubokim borama. Krupne oči boje hladnih minhenskih jezera gledale su kroz veo sećanja i gubile se u uspomenama: miris brašna, svežeg kvasca i vrenja uvek su je podsećali na baku Živku. Milica je i imala bakine oči – morsko plave, ali koje su se s vremenom prelile planinski zelenom. I kao da su postajale sve zelenije što je Milica duže živela u Minhenu; dubine iz kojih su potekle, pretapale su se sa visinama Alpa. Na prvi pogled, delovalo su studeno – ali samo dok onaj sjaj morske pene ne probije na njihovu površinu. A, kada je Milica bila ljuta, tužna ili zabrinuta, dubine bi se gubile, a pogled bi bljesnuo zelenim sjajem. Dugačke, pepeljaste kose prošarane plavim pramenovima, blede kože posute pegama i izduženog lika, Milica je posle skoro dve decenije u Nemačkoj sve manje ličila na žene njenog porekla; čak je i, posle četrdesete, starila drugačije. Ali, taj privid je trajao samo dok se ne osmehne, dok ne progovori ili dok ne pogleda svoju ćerku. Tada, iz nje bi izbijala majka njene majke, i majka njene bake, i majka njene prabake...

Milica je na trenutak zastala, nadlakticom pomerila pramen kose koji je padao preko lica i duboko udahnula. I u njenim najranijim sećanjima, baka u uskoj, mračnoj

kuhinji mesu, dok se miris testa širi po celom stanu. Bakine pogače su bile izvanredne i poznate u komšiluku. Rado je Milica baki pomagala, oblikovala krofne ili pre-mazivala kiflice. Ali, najradije bi se prikrala iza bake i zgrabila parče živog testa, koje bi hitro prinela ustima i pojela, slušajući bakine grdnje. Baka je bila blaga i kada je bila stroga; i dok je Milicu grdila, pogled joj je bio mekan. Bile su to srećne, bezbrižne uspomene, ali su poslednjih meseci nosile sa sobom setu.

Baka je bila u svojoj devedesetoj godini i starost i bolest su je sustigli. Uprkos svim zabranama usled pandemije covid-19, Milica je uspela da otputuje u Beograd i poseti baku u novembru prošle godine. Baka je tada bila pokretna, ali veoma slaba. Provodila je većinu vremena u krevetu, u polusnu. Otkad je Milica živela u Minhenu, baka je prešla u njenu dečiju sobu. Spavala je tada, u novembru, u sobi zajedno sa bakom, u krevetu dovoljno blizu bakinom zaglavlju da noću može da je dotakne po svilenoj kosi. Dodirujući je, mazila je čistu ljubav koja je postojana, besmrtna. Milica je bila sigurna da takva ljubav ostaje i posle nas, posle svega; da pokreće svet.

Kada se vraćala za Minhen baka je, kao i uvek na rastanku, plakala. Ovog puta njene suze su bile intimnije, pogled skoro detinjast, a plač tiši. Izgledala je nejakao i lomljivo, kao da bi mogla da se raspadne. Koža joj je bila tanka i providna: skoro da su se koske videle kroz nju, a ispod spavaćice su se nazirala rebra. Milica je tada pustila pogled da plovi po njihovim izbočinama - rebro po rebro, dok ju je tuga pritiskala u grudima

kao metalna pesnica. Toliko je baka bila krhka, da se Milica, grleći je, plašila da je ne polomi. I dodirivala ju je pažljivo, mazila sasvim oprezno - kao da je lutka od najskupljeg porcelana. Slika bake koja uredno očesčljane kose, bosih stopala i u čistoj spavaćici sedi na ivici kreveta i upućuje joj poslednji pogled, pun čežnje i samće, duboko se urezao u njenu svest.

Taj prizor se pojavio i sada, noseći sa sobom dah hladnoće. Iznenadena naglim osećajem nadiranja mleka, spustila je pogled na svoje grudi. Odavno je prestala da doji i nagon koji je doživljavala ju je zbunjivao. Dotakla je tvrde dojke rukama ulepljenim testom, stegla ih i kroz prste osetila kako joj se bradavice stežu. Grleći dojke uočila je svoj odraz na staklenim vratima kuhinje i iza sebe - senku stare, sitne žene, sede kose duge do poda. Iznenadena, Milica se naglo okrenula. Nikoga nije bilo. Bila je sama u kuhinji. Susrela se samo sa opojnim mirisom svežeg cveća, koji se širio iz prazne vaze na prozoru.

Trgnuo ju je zvuk telefona - na ekranu je stajalo da je zove mama, Ljilja.

Znala je šta se desilo i pre nego što je uzela telefon; i pre nego što je mama progovorila: baka Živka je preminula.

Praznina je kao neuhvatljiva senka počela da ispunjava prostore kojima je baka tekla, ostavljajući za sobom ponor. I u Milici se praznina prolomila, jeknuvši kao grom koji prelama daljine i spaja u nestajanju, dok je njegov odjek nosio ćutnju poslednjeg pozdrava.

Stajala je čvrsto, ali se rasipala.

ŽIVA

Podajte joj od ploda ruku njenih,
i neka je hvale na vratima dela njena.

Priče Solomonove, 31:31

Živa¹ je svojom zlatnom krunom i ovom danu darovala sjaj.

Boginja je klasjem pšenice svoju dugu i svilenu kosu krasila dok je oranicama, livadama i pašnjacima neuhvatljiva kao vetar letela, seme života sejala, sa latica mleko pila i rosom jabuku i jagodu sladila. Jer, Živa žetvu daje.

Živine oči kriju i bistrinu potoka, i dubinu jezera, i slobodu reke, a iz njih vile rusalka u Živino kolo ljubavi prelaze. I ovog

---

1 U slovenskoj mitologiji, Živa je božanstvo plodnosti. Živa je boginja sa naglašenim atributom majke, zaštitnica dece, ali i života, zemlje i vode. Verovalo se da poseduje moć lečenja bolesti kako ljudi, tako i životinja. U zavisnosti od izvora slovenskog folklor, Živa je prikazivana sa dugom, zlatnom kosom i ukrasom na glavi koji podseća na sunčeve zrake. U rukama je nosila simbole plodnosti kao što su cveće, jabuka, jagoda, vinova loza ili klasje žita. Stari Sloveni su se obraćali Živi za pomoć i prinosili su joj žrtve, kao što su: cveće, plodovi i petao, a u njenu čast su pleli venčiće od pšeničnog klasja. Prim. aut.

dana Živa je iskru zapalila, rođenje slavila, novi vrisak bodrila i dahu učila, dok je svojim bujnim grudima dojila. Jer, Živa život daje.

Živin dodir je blag, melem: on deli milost i ozdravljenje, pruža snagu i pomirenje. Da zaustavi sva zla i ovog dana je Živa zlatnu ogradu oko radosti plela, dok je priroda ritam njenog nežnog srca sledila, a boginja sve živo grčila. Jer, Živa svet leči.

I dok je vrtlog Živinu lepotu u telo svake žene i u dušu svake majke unosio, i sve slovensko prožimao, dok je Dajbog² Sunce palio, Živa je u senci hrasta zlatne bisere života nizala.

I odjednom, ispred nje se iz nekakve magle mlada žena stvorila.

I Živa je odmah znala.

„U magli i oblacima života se gubimo, ali i boginju u sebi nađemo. Uzmi, znam da želiš!“, rekla je boginja ženi i zlatnu jabuku joj pružila.

Slušajući boginju, žena je u neki nov svet zagrizla – ukusan i sočan. I svaki zalogaj je bivao sve slađi dok je jabuka i posle svakog ugriza ostajala cela i kao nepresušan izvor života u njevoj ruci se obnavljala. Žena je uporno u jabuku grizla, nezasito slatko meso gutala i pritom u čudu posmatrala vlastiti stomak kako raste. Grudi njene su se mirisnim mlekom punile, dok su se iz tvrdih bradavica tople kapi ka zemlji kotrljale.

Žena je gledala u boginju, i boginja je gledala u ženu; jer, one su se i bez reči razumele.

I žena je stomak zagrlila, mleko i sama okusila, i čekala.

---

2 Dajbog je u slovenskoj mitologiji bog Sunca i vatre. Prim. aut.

KOD UROVACA, 06.05.1924.

Oni mogu, zato što misle da mogu.
Virdžinija Vulf (*Virginia Woolf*)

Gazda Milutin, zbog svog porekla zvani Cincar, u mladosti je od ujaka nasledio u centru sela dućan i kuću, koje je preuređio u kafanu. Bila je to prostrana gostionica neobično visokih zidova. Na centralnom delu, preko puta ulaza, nalazio se drveni šank sa metalnim stubovima. Guste, teške zavese i stoljnjaci oivičeni nepravilnim šarama od belog veza – ručni radovi gazdine žene - stvarali su toplu, domaću atmosferu. Cincar bi od jutra kuvao jaku kafu, točio rakiju i vino, služio hladno pečenje i sveže upecanu ribu iz Save. Njegova kafana, smeštena zgodno pored berbernice, ubrzo po otvaranju postala je omiljeno mesto okupljanja muškaraca, a drveni kafanski stolovi su se pretvorili u središta seoskog života – ljudi su se sastajali ne samo radi druženja i ogovaranja, već i zbog posla, sporazuma i sastanaka.

U toj kafani, za prvim stolom do ulaza, sedeo je svako veče - strpljivo i neumorno - Dragoslav Jović iz Urovača. Uskog, dugačkog lica prošaranog dubokim borama i sa tankim, krivim nosom koji se oslanjao na guste, oštre brkove, izgledao je strogo - kao čuvar te zadimljene prostorije. Naslonjen na sto, pognutih krupnih leđa, sa raširenom rukom odmah pored čašice rakije i glavom zabačenom u stranu, upitno je sitnim, tamnim očima odmeravao svakoga ko bi ušao u kafanu. Poznatim domaćinima iz okolnih sela bi jedva primetno klimnuo glavom dok bi nove, njemu nepoznate goste, brzim pogledom procenio, kako bi već u sledećem trenutku vratio pažnju rakiji.

Sedeći tako kao prikovan, desnu nogu bi ispružio ispod stola pravo i kruto kao da je od drveta. Posle dugačkog radnog dana, takvom mu se i dojmila - tvrda kao daska, teška kao cement. Tek tada, u večernjim satima, na putu za kafanu, postajalo bi vidljivo da mu je hod neujednačen, a jedna noga troma. Bolela je kada se vreme menjalo, podsećajući ga na Veliki rat i Kolubarsku bitku. Sećao se Dragoslav krvavih rovova punih vode, ruku i nogu pobacanih po blatu, ranjenih vojnika koji su sa očajem ispisanim na licu gledali u tela mrtvih, prepoznajući sebe u njima. U tihim večerima, još uvek je Dragoslav čuo granate iz austrougarskih topova, kako razbijaju zemlju i kroz vazduh raznose delove tela - kao da su ljuske oraha naprsle pod udarom čekića. U budnim noćima, ispod zatvorenih kapaka, smenjivale su se slike drugara iz Obrenovačkog odreda

koji se nisu vratili kućama. Njihova lica su vremenom izbledela - pretapala su se sa nejasnoćama magle starih sećanja, ali su njihova imena još uvek bila na Dragoslavljevim usnama. Kako ih ne bi zaboravio, ponavljao ih je nemo. Da Dragoslava granata nije pogodila, da ga nije silovito bacila na blatnjavi nasip iznad plitkog rova odvojivši mu meso od koske desne noge, ostao bi on sa drugarima iz odreda do kobnog udara na samom kraju bitke. A tada bi i ime Dragoslava, junaka iz Velikog rata, ostalo prilepljeno za tanke usne njegove verenice Zoje.

Zoja je bila nežna, ljupka devojka beličaste kože i rumenih obraza, mekanog dodira i toplog, tihog glasa. Tek što su se verili, počeo je Veliki rat. Zabrinuto, čekala je sa Dragoslavljevim roditeljima vesti sa fronta, strepeći za svog dragog. Kada je ranjeni Dragoslav, sav suv, drhtav i izgladneo stigao kući, zahvaljivala se Bogu.

„Samo da je opet kod kuće“, ponavljala je.

Neumorno se smenjajući sa Dragoslavljevom majkom, provodila je dane i noći pored njegove postelje. Žene su složno previjale i čistile njegove rane, tešile ga u groznici, masirale rakijom, hranile supom, pojile čajevima od lekovitog bilja i hrabrile rečima. Zoja bi često legla pored njega i lečila ga grleći. Šaputala mu je ljubav, milujući mu tamne kovrdže. Posvetila mu se potpuno i nesebično. Mati je svaki dan išla do crkve da se u suzama moli za sina jedinca, dok je uveče palila tamjan ispred ikone. Čak i da su obe tada znale da je

Dragoslav sa sobom doneo pegavac, gledale bi ga nepokolebljivo prisno. I onda, kada im je koža postala topla i crvena, čak i kada se prvi osip pojavio, čuvale su ga - sve dok mu nije bilo dovoljno dobro da ustane iz kreveta oslanjajući se na drvenu štaku koju mu je otac napravio. Ustao je slab i bled, izmučen i prepovoljen, taman na vreme da Zoju i majku, obe u tifusnoj groznici, spusti u postelju, zagrlji ih i u drhtaju se oprosti. Napustile su ga obe, ostavivši pusto srce koje su krivica i golema tuga toliko ispunile da su ga pocepale. Pokidano, kucalo je drugačije - pumpalo je krv u žile gnevno, nervozno, besno. Ljuto na sopstveno telo i ogorčeno na svakoga ko bi prišao dovoljno blizu da oseti pukotine, srce je tražilo samoću.

Dragoslav više nije bio isti čovek - govornice su komšije uz žal za sudbinom junaka, ali i uz strahopoštovanje od nezgodne naravi koja je izbijala. Dragoslav je bio vredan, ali plahovit - bučan, prek i naprasit. Otac je umro pre neku godinu i on je sada živeo osamljen u novoj, praznoj kući koju je sa svojim ocem podigao. Posedovao je zemlje, mali vinograd i živinu. Dane bi provodio radno, skoro bez pauza, da bi naveče našao mir u samoći usred prepune kafane kod Cincara.

Sa druge strane ulaza, nasuprot Dragoslavljevom mestu, nalazio se dugački sto sa drvenom klupom ispod prozora, na kojoj su se redali muškarci iz sela, i uz kafu i rakiju, prepričavali događaje. Smenjivali su se dok bi veče teklo, neki ostajali kratko - samo da čuju novosti - dok su mnogi žurno menjali mesta, sagovornike i

teme. Dragoslav bi im nezainteresovano dobacio poneki pogled; retko bi komentarisao. Umešao bi se tek ako bi se emocije uzburkale i kada bi on imao utisak da treba svojim sudom da odluči. Njegovo bučno dobacivanje bi zaista smirilo raspravu - ne zato što su drugi previše cenili njegovo mišljenje, već zato što su hteli da izbegnu sukob.

Takve jedne prolećne večeri, dok se razgovor za dugačkim stolom upravo zagrevao, nepoznat čovek, sitnog rasta i brzog koraka, ušao je u kafanu. Zastao je na vratima, pogledao u razgalamljenu grupu za dugačkim stolom na jednoj strani i u krupnog čoveka sa namrštenim likom na drugoj strani vrata da bi, bežeći od njegovih stegnutih, prodornih očiju, brzim korakom skoro potrčao do Cincara koji je brisao čaše iza pulta. Dragoslav je pogledom pratio novog posetioca, posmatrao kako Cincar i taj čovek pričaju, da bi se u sledećem momentu zapitao zašto obojica baš u njega gledaju. Neuobičajeno zainteresovano i žustro, okrenuo je telo ka nepoznatom gostu, u iščekivanju, nemo posmatrajući kako mu čovek prilazi, skida kapu u znak pozdrava i pruža ruku:

„Svetozar Todorović”, predstavio se.

„Ovde sam zbog moje ćerke, Zorke.“

UROVCI, 28.08.1931.

Žene nikad nisu jače nego
kad se naoružaju svojim slabostima.
Madam du Defan (*Madame du Deffand*)

Vrisak je cepao tišinu jutra.

Prodoran i oštar, odzvanjao je kroz kuću, njive i šume, probijajući se sve do reke sa čije se glatke površine odbijao. Pomešan sa prvim tragovima svetla, u zoru Velike Gospojine, krik je najavljivao rađanje nove majčinske ljubavi.

Bol je potresao svaku ćeliju Zorkinog tela, razarao tkivo, pomerao joj koske, cepao joj dah. Čučala je na podu oslanjajući se laktovima na klimavu, okruglu šamlicu. Zgrčena od bola, zatvorenih očiju i stegnutih pesnica, glave zabačene unazad i kose ulepljene od znoja, napinjala se silovito, dopuštajući da je bol potpuno obuzme. Prepustila se divljim talasima i dozvolila da je zapljuskuju, bacaju, lome. Nadala se da će talasi, kada se primire, u toplom pesku ostaviti dar života, sjajan kao biser.

Prkosila je Zorka patnji hrabro. Rođena sa bolesnim srcem, isprekidanog daha, bleđa, sitna i nejaka, još kao mala devojčica je jureći za decom iz sela razumela slabost u svom telu koje nije moglo da prati njen razigrani duh. Deca su joj izmicala, ali Zorka nije popuštala. Nije htela da stane. Trčala je svojom brzinom, korak po korak; disala je u svom ritmu, plitko ali brzo - dok je u njoj skoro neuništiva volja prekrivala krhkost.

„Neću da Zorka ide sa nama na reku... Samo neki problemi sa njom! Zaostaje za nama, ništa ne ume!“, vikao bi njen stariji brat Radomir.

„Samo mi smeta, i sramoti me!“

Ali, Zorka nije slušala. Naučila je da ono što drugi pričaju zaboravi, i da nastavi. Izrasla je u poslušnu ali bistru devojku: mudro je ćutala kada je trebalo, a govorila je samo kada je imala šta da kaže. I samo onda kada je bilo vreme za nju da progovori.

Dve dugačke pletenice koje su valovito prekrivale njene mekane grudi su isticale okruglo lice velikih obraza i niskog čela. Hodala je pognuto, spuštenih ramena, mekano dodirujući pod. Mekano je i pričala, ne gledajući u sagovornika. Kao da je izbegavala da pokaže previše sebe. Jer, oči, one izdaju.

Sada, na porođaju, suočavala se sa nesnosnim bolovima, svesna svoje jačine da izdrži slabost. U kratkim pauzama od bola, mislila je i na svoje roditelje i kako su se oni plašili njene iznemoglosti, i da ne ostane sama, bezdetna i na teretu svom bratu Radomiru. Sećala se kako su je udali rano, za prvog prosca.

„Moj Sveta“, pomislila je i odmah opomenula sebe plašeći se da od bola ne vikne njegovo ime.

Zorkin prvi muž, Sveta, bio je čovek deset godina stariji od nje, škrt na rečima ali pravedan na delima. Bio je sitan građom i nizak rastom, mršav i živahan. Široki nos nikako se nije uklapao u njegov izduženi, gotovo špicasti lik. Plave, duboko postavljene oči gledale su Zorku milo i ljubazno. Poštovao ju je od prvog dana, pitao je za mišljenje i savete, voleo njenu toplotu i nežnost. Živeli su u maloj, drvenoj kolibi koja se sastojala od jedne prostorije. Smeštena na samom kraju porodičnog imanja, iza visokog reda šljiva, bila je idealna za Svetu da izgradi svoj život sa Zorkom, zaštićen od bučne braće i roditelja sa kojima se nije najbolje slagao.

Samo nekoliko nedelja nakon venčanja, uhvatio je sebe kako misli o Zorki dok radi na njivi. Omiljeni deo dana mu je postao povratak kući nakon napornog dana. Uz Zorku, bilo mu je toplo; koliba je mirisala na dom. Zorka bi ispekla pogaču, poslužila svež kajmak, ponekad i komad mesa. Nikada nije jela sa njim. Sedela bi na stolici udaljenoj od stola, štrikala prsluk ili vezla stolnjak i slušala Svetu. Hitro bi ga služila. On bi jeo, pričao joj i uživao u njenom prisustvu. Verovao je da je Zorka blaga iz skromnosti, da spušta pogled iz poslušnosti. Zato se i trudio da je oraspoloži, da je nasmeje – tada je bila najlepša.

Zorka je bila zadovoljna životom sa Svetom – osećala je radost kada se on predveče njoj vraćao. Volela je

da ga sluša kako priča, bio je veseo i smešan. Sa njim je bila opuštena; život sa njim nije bio težak.

Zatrudnela je nekoliko meseci posle venčanja sa Svetom. Dok joj je prva beba rasla u krhkom telu, plašila se porođaja. Slušala je od starijih žena kako porođaj uzima svu snagu i krade dah; da lomi i one najjače žene. Čekala je taj dan sa velikom strepnjom. Plašila se da peva bebi, da je hrabri kako će sve biti u redu. Osećala je nemir, i srce ju je izdavalo na svakom koraku. Morio ju je suvi kašalj i krao joj snove.

Tada, rano u zoru jednog kišnog, jesenjeg dana, probudili su je oštri bolovi. Sve se događalo brzo. Bol, strah, vrisak, nada. U jednom trenutku je osetila neverovatnu snagu i shvatila da je gotovo. Tišina je zavlada la kućom i njivama.

Dete nije proplakalo. Nije ni dobilo ime. Svekrva ga je zakopala u polju, daleko od njihovog sela.

Drugo i treće dete, takođe dečaci, nisu poživeli dovoljno dugo da budu kršteni. Obojica su zaspali uz maminu uspavanku, i nikada se nisu probudili.

Sada, na Veliku Gospojinu, čučeci na podu i prolazeći ponovo kroz porođajne bolove, setila se neizmerne tuge koja kao tamni plašt prekrije neumitnu tišinu nakon poslednjeg bebinog plača.

Zorka je izdržala sva tri porođaja hrabro, noseći iscrpljenost u sebi. Bila joj je tek dvadeseta godina, ali je na starom, okrnjenom ogledalu već uočila i poneku sedu vlas. Sa svakim detetom sahranjen je i deo njenog obolelog srca. Kada je ubrzo posle smrti trećeg deteta